

Theosofische kennis en de leer van het hart of theosofie in de huidige tijd *Ingmar de Boer*

Ingmar de Boer is de drijvende kracht achter Loge Naarden. Hij geeft regelmatig lezingen bij plaatselijke afdelingen van de TVN. Ingmar de Boer is tijdens de ALV in juni 2024 gekozen tot voorzitter van de Theosofische Vereniging in Nederland.

Inleiding

Om een juiste uitdrukkingvorm te vinden voor de theosofie in onze tijd, is niet vanzelfsprekend. We zien dat in veel nationale afdelingen van de Theosophical Society (TS) tegenwoordig actief wordt gezocht naar nieuwe en aansprekende vormen voor de eeuwige wijsheid. Om een beeld te kunnen vormen van zo'n nieuwe vorm is het eerst noodzakelijk de theosofie in gedachten te ontdoen van haar tijdelijke aspecten, bijvoorbeeld de cultuur die in de loop van de tijd in de vereniging is ontstaan, en terug te gaan naar de essentiële kern van ideeën, die samen uiteindelijk de occulte leer vormen die H.P. Blavatsky (HPB), de Mahātma's en anderen naar voren wilden brengen, en waarvoor de TS uiteindelijk als voertuig zou dienen.

Een definitie van theosofie

Een goed uitgangspunt voor zo'n zoektocht zou kunnen zijn, een geschikte definitie van het begrip theosofie. Bijvoorbeeld kunnen we onderzoeken hoe het woord theosofie in de literatuur wordt gebruikt. We ontdekken dan al snel dat er meerdere betekenissen zijn die door elkaar worden gebruikt. Enerzijds hebben we het bijvoorbeeld over theosofie als we verwijzen naar de TS zelf, en anderzijds is er de universele en eeuwige wijsheid die daarachter ligt, die we ook theosofie noemen. Ook HPB, waarvan we weten dat ze vaak dezelfde woorden in verschillende betekenissen gebruikt, gebruikte deze twee verschillende betekenissen door elkaar.

We zien overigens deze twee visies op theosofie, of accentverschillen, tegenwoordig weerspiegeld in twee verschillende tradities, enerzijds van de TS Adyar, in Nederland genoemd de Theosofische *Vereniging*, en anderzijds de verschillende theosofische *genootschappen* die zijn ontstaan uit de Amerikaanse Afdeling na de afsplitsing in 1895. Deze genootschappen (bijvoorbeeld de TS Point Loma en TS Pasadena) hebben geen drie doeleinden maar vijf, waarvan het eerste is, het verspreiden van de kennis van theosofie.

Een definitie die ik een tijdje geleden tegenkwam op de website van de Theosophical Society in America (een nationale afdeling van de TS Adyar) die deze twee invalshoeken laat zien, geeft een opsomming van drie verschillende betekenissen van het woord theosofie. Ik geef die definitie hier zoveel mogelijk letterlijk weer. Theosofie is:

1. een verzameling leerstellingen gegeven door H.P. Blavatsky en andere auteurs,
2. een eeuwige en universele oude wijsheid die ten grondslag ligt aan alle religies, en
3. goddelijke wijsheid als een staat van bewustzijn waarin men een directe waarneming van de waarheid krijgt.

Het is zeker waar dat het woord theosofie in de betekenis wordt gebruikt van 'het gedachtegoed dat door theosofen wordt uitgedragen', maar we kunnen eraan twifelen of theosofen ooit concrete leerstellingen hebben gegeven. Dit zou immers haaks staan op de theosofie zelf, waarvan een essentieel kenmerk is dat ze geen dogma's kent. Leerstellingen, in de zin van dogma's, zijn niet alleen een vijand voor ons als geestelijke zoekers, maar ze brengen ook het voortbestaan van de TS in gevaar, als oorspronkelijke bron van levende esoterische kennis. De betekenis onder 1 kunnen we daarom een beperkt en eigenlijk onjuist gebruik van het woord theosofie noemen. We kunnen niet voorkomen dat onoordeelkundigen het woord zo gebruiken, maar de leden zelf zouden zich wel bewust moeten zijn van de misverstanden die hierdoor kunnen ontstaan.

HPB zegt het zo in *De Sleutel tot Theosofie*, in hoofdstuk IV over 'De verhouding van de Theosophical Society tot de theosofie' (in de TUP editie van 1985, op p. 54): *B[elangstellende]: Ik dacht dat u had gezegd geen eigen leerstellingen [tenets] of dogma's [doctrines] te hebben?*

Th[eoosoof]: Die hebben we ook niet. De Society heeft geen eigen wijsheid die ze hoog moet houden of onderrichten. Ze is eenvoudig de schatkamer van alle waarheden die grote zieners, ingewijden en profeten in historische en zelfs prehistorische tijden onder woorden hebben gebracht; althans voor zover ze die konden verzamelen. Daarom is zij slechts het kanaal waardoor de waarheid, zoals die in de verzamelde uitspraken der mensheid wordt gevonden, in meerdere of mindere mate in de wereld stroomt.

In HPB's werk *De Geheime Leer* vinden we iets vergelijkbaars tegen het einde van de introductie in deel I: *Maar voor het publiek in het algemeen en de lezers van de 'Geheime Leer' kan ik herhalen wat ik aldoor al heb verklaard en wat ik nu formuleer in de woorden van Montaigne: Heren, ik heb hier slechts een boeket van uitgezochte bloemen gemaakt en heb er niets van*

mijzelf bijgevoegd dan het touwtje dat hen samenbindt. Trek het 'touwtje' kapot en snijd het in stukken, als u wilt. Wat het boeket FEITEN betreft, deze zult u nooit kunnen laten verdwijnen. U kunt ze alleen negeren, meer niet. (GL I, [xlvii])

De geheime leer die HPB naar voren wilde brengen in *Isis Ontsluierd* en *De Geheime Leer* bestaat vooral uit de verbanden tussen de genoemde 'feiten', in het grotere kader dat wordt uiteengezet. Al we dit iets breder trekken: hoe mooi en waardevol ook, wat theosofen uitdragen zijn slechts reflecties van de 'eeuwige en universele oude wijsheid', die in de definitie hierboven wordt genoemd onder punt 2.

Verder is theosofie geen geopenbaarde leer, waarbij een goeroe of profeet vertelt wat hij heeft doorgekregen van entiteiten, of rechtstreeks van een Opperwezen, waarbij de leden of bestudeerders dit als gelovigen zouden moeten aannemen, bijvoorbeeld omdat ze zelf geen rechtstreekse toegang hebben tot dergelijke informatie. Als theosofen geen dogma's accepteren, hoort daar natuurlijk ook bij dat ze niets accepteren op gezag van anderen. Geloof is hier niet iets nastrevenswaardigs dat te maken heeft met religieus vertrouwen, zoals in het Engelse woord 'faith', maar het is het ten onrechte aannemen van de juistheid van feiten die we zelf niet kunnen verifiëren. Dit betekent ook dat we heel dicht bij onszelf moeten blijven om ons niet te laten verleiden tot het aannemen van zaken die anderen beweren, in dit geval theosofen. Deze vorm van authenticiteit is van belang op ons pad van ontwikkeling. Het is nooit noodzakelijk om iets voor waar aan te nemen wat we innerlijk niet als waar ervaren.

In HPB's werk *De Stem van de Stilte* wordt deze levenskeuze besproken in het tweede fragment getiteld *De twee paden* en aangeduid als 'de leer van het hart'. Deze wordt beschreven als het esoterische of verborgen pad, in tegenstelling tot het exoterische of open pad. HPB schrijft daar over exoterische scholen die gebaseerd zijn op de boeddhistische soetra's, de woorden van de boeddha, en esoterische scholen die gebaseerd zijn op het hart van de boeddha. Bij esoterie gaat het niet om kennis die is vastgelegd, maar om levende wijsheid, die in de mens voortdurend groeit.

In de TS bestaat daarom ook geen autoriteit buiten onszelf die ons kan vertellen wat we moeten denken. We hebben geen 'theosofische Paus', zouden we kunnen zeggen. In de jaren twintig is dit door het internationale bestuur van de TS verwoord in de tekst die we kennen onder de titel *Vrijheid van Denken*, die we op vele websites van loges en nationale afdelingen vinden. We kunnen deze tekst ook voorin op de binnenkant van de kaft van het tijdschrift *Theosofia* vinden. Deze tekst geeft eigenlijk aan waarom de TS geen sektarische organisatie is. In de huidige tijd is dat van groot belang, zeker in de westerse landen, want nu velen het christendom vaak met veel moeite achter zich hebben gelaten, willen zij niet opnieuw toetreden in een organisatie waar door anderen voor je wordt bepaald wat je wel en wat je niet mag denken. Uit het oogpunt van onze ontwikkeling als mens is het ook van groot belang die fase achter ons te laten, en op dit punt onze eigen verantwoordelijkheid te nemen. We zouden het kunnen zien als een vorm van emancipatie of maturatie. Toch blijft het zaak in de TS voortdurend alert te zijn,

om er zeker van te zijn dat we ook blijven handelen naar deze richtlijn Vrijheid van denken.

Als we theosofie zouden beschouwen als een georganiseerd geheel van leringen, een 'lichaam van kennis', gegeven door bepaalde theosofische auteurs, zou de TS al snel in grote problemen komen, en dit had HPB ook scherp voor ogen. Denk bijvoorbeeld eens aan de situatie waarbij wetenschappelijke ontwikkelingen ons inhalen en aantonen dat sommige van HPB's gedurfde theorieën onjuist zijn. Hoewel ze haar tijd in veel opzichten ver vooruit was, zijn hiervan voorbeelden te geven. We zouden ons genoodzaakt zien aan te geven welke geschriften canoniek zijn, of zelfs welke passages van, bijvoorbeeld, de werken van C.W. Leadbeater juist zijn en welke niet. Het komt er uiteindelijk op aan of we geloven wat deze auteurs zeggen, of niet. De waardevolle kennis die in het gedachtegoed van de vereniging voorhanden is, is belangrijk voor iedereen die zich werkelijk wil verdiepen, maar de vereniging geeft nooit officiële goedkeuring aan teksten, of aan specifieke opvattingen van de universele waarheid. De TS zou dan verworpen worden tot datgene waarvoor we op Wikipedia ten onrechte worden aangezien, namelijk een 'beliefsysteem', een geloofssysteem. In hedendaags wetenschappelijk onderzoek wordt de theosofie meestal ook in die categorie geplaatst.

Keren we nu terug naar onze definitie van theosofie: de derde component van de definitie, theosofie als een staat van bewustzijn, heb ik zelf eigenlijk nooit zo horen gebruiken. De directe waarneming van waarheid en de staat van bewustzijn die daarvoor nodig is, zijn ongetwijfeld van groot belang voor theosofen, maar ik zou zelf niet zeggen dat die staat van bewustzijn zelf theosofie is. Goddelijke wijsheid (naar het Griekse woord theosofia) is niet iets anders dan de eeuwige en universele theosofia, die in essentie de mystieke en occulte wetenschap is. Deze theosofia, of gewoon 'theosofie', die ten grondslag ligt aan alle grote religies, is de erkenning of interne verwezenlijking van deze goddelijke wijsheid. Zij is het resultaat van ons geleidelijk toenemende vermogen universele waarheid te kunnen zien.

Identiteit en herkenbaarheid

Een vraag in het verlengde hiervan: 'Als we dan binnen de TS zoveel vrijheid hebben en iedere theosoof volgt misschien zijn hart, verliest de vereniging dan niet haar identiteit?' Ja, dat is een reëel probleem, en in onze tijd des te meer. Voor nieuwe leden en aspirant-leden is het aanvankelijk vaak onduidelijk wat ze van ons kunnen verwachten. Vaak wordt gevraagd wat 'de theosofie ergens van vindt', of wat het standpunt van de vereniging is. Dan moeten we zeggen dat we daarover geen gezaghebbend standpunt hebben. Dit voelt dan in eerste instantie misschien als een zwaktebod. Er is echter in de theosofische literatuur zoveel voorhanden, dat we altijd wel een aanknopingspunt kunnen vinden om de vragensteller verder te helpen, bijvoorbeeld voor een mystiek of universeel perspectief op de concrete maatschappelijke vraagstukken van de huidige tijd.

Verder zijn de drie doeleinden van de TS zeer abstract, en de resultaten die ze voor ogen hebben zijn met name innerlijke doelen. De te vormen 'kern van broederschap' bijvoorbeeld, is niet iets concreets wat je kunt zien of vastpakken. De TS kent ook geen goeroes of leiders en er is ook geen bijzondere klederdacht, speciaal uniform of kapsel waaraan theosofen op straat zijn te herkennen. In het

voorbijgaan noemen we dit soort kenmerken weleens gekscherend 'onze zwakke punten die uiteindelijk sterke punten zijn'. Maar een gevolg hiervan is wel, dat we als organisatie niet vanzelf een duidelijk gezicht naar buiten toe hebben.

Theosofische onderwerpen

Vanuit de plaatselijke afdelingen wordt weleens gevraagd: wat is nu wel een theosofisch onderwerp en wat niet? Wat 'mogen' we wel en wat niet bespreken in het verband van onze loge? De leden zijn zelfs met zulke verschillende onderwerpen bezig dat het soms wel lijkt alsof ze allemaal hun eigen 'theosofietje' hebben. Valt daardoor de vereniging niet uit elkaar? Wat hebben we als leden precies gemeen?

Allereerst is het misschien goed om te zeggen dat theosofie niet is, bijvoorbeeld het lezen van boeken geschreven door theosofen. Uit het voorgaande is dit ongetwijfeld al duidelijk geworden. Anderzijds, als logeleden samen een theosofische klassieker willen bestuderen kan dat natuurlijk heel waardevol zijn. Zoals gezegd: er is veel moois en unieks in de traditie van de TS te vinden. We hoeven ons echter niet te beperken tot boeken van theosofische auteurs. Het gaat immers over het gedachtegoed van de theosofie, en dat is in een veel breder gebied te vinden. We kunnen daarbij denken aan de grote verscheidenheid aan onderwerpen die HPB aanraakt in een boek als *De Geheime Leer*, of *De Stem van de Stilte*. Die werken staan vol met wegwijzers naar belangrijke literatuur die interessant is voor diegenen met een mystieke of occulte aanleg of belangstelling. Het gaat allemaal om het niet kwijtraken van ons richtingsgevoel: als we weten waar de punten van overeenkomst en verschil zijn met de theosofische of mystieke schrijvers, kunnen we over elk onderwerp zonder problemen samen nadenken en (meditatief) onderzoek doen. Wijzelf zijn tenslotte de belangrijkste graadmeter om te bepalen of iets waardevol voor ons is of niet.

Als we kijken naar de veelheid van onderwerpen waar we ons in deze tijd mee bezig zouden kunnen houden, bijvoorbeeld gezamenlijk in het verband van een loge, dan zien we dat veel van deze onderwerpen alleen onze zucht naar sensatie kunnen bevredigen. Hoeveel ongeïdentificeerde vliegende objecten moeten er nog langsvliegen om te weten dat er buitenaards leven is, en wat helpt ons dat in onze ontwikkeling of die van de mens in het algemeen?

De ontwikkeling waar het in theosofie om gaat vindt niet plaats in het horizontale vlak maar op de verticaal: het gaat niet om meer van hetzelfde, of om exploratie van de veelvormigheid van het bestaan, maar om verdieping, en dat houdt in verandering van gezichtspunt.

Deze verandering van gezichtspunt kunnen we aanduiden met de term 'occultisme', de leer van dat wat verborgen is. Goethe geeft dit heel mooi aan in zijn Faust, op het punt waar Faust bereid is zijn ziel aan de duivel te verkopen in ruil voor universele kennis, waar hij hem laat zeggen: 'Das ich erkenne was die Welt, in innersten zusammenhält'. Dat wil zeggen, de essentie van het occultisme is te weten waardoor alles in het allerinnerlijkste wordt bijeengehouden. Het doel hier is unificatie, het herleiden van alle kennis en ervaring tot de eenheid. Hier kunnen we ook aanvoelen dat occultisme uiteindelijk niet kan worden onderscheiden van mystiek.

De drie doeleinden

Als we de drie doeleinden van de TS als uitgangspunt nemen voor een definitie van theosofie, kunnen we een zeer ruim gebied van onderwerpen bestrijken, omdat de doeleinden tamelijk abstract zijn. Als we de doeleinden als onafhankelijk van elkaar zien blijkt dit gebied veel ruimer te zijn dan wat binnen de TS gebruikelijk is. Het tweede en derde doeleinde worden in onze dagelijkse 'theosofische

praktijk' beperkt door het eerste. Het tweede doeleinde, dat gaat over de studie van religies, beschouwen we op zichzelf niet als een theosofisch doel. Soms wordt dat wel gedacht, en dat leidt dan bij leden tot verwachtingen die niet door de vereniging kunnen worden waargemaakt. Ook voor het derde doeleinde geldt dat het vaak tot verkeerde verwachtingen leidt wanneer het los van het eerste doeleinde wordt gezien. Het onderzoeken van verborgen vermogens in de mens, bijvoorbeeld de kundalinīkracht, vinden we geen theosofisch doel op zich. Pas wanneer de studie of het onderzoek wat we doen in het licht komt te staan van 'het vormen van een kern van universele broederschap der mensheid', zoals het staat in het eerste doeleinde, wordt het relevant in het verband van de theosofie. Iets moderner verwoord, in lijn met de missieverklaring die we achterop elk nummer van het blad Theosofia kunnen vinden, zouden we kunnen zeggen: als het ons kan helpen ons besef van de eenheid van alle leven te verdiepen.

De TS is blijkbaar geen studievereniging voor religies *zonder meer*, of een occulte leerschool *zonder meer*. Daarvoor bestaan tegenwoordig ook andere organisaties waar geïnteresseerden prima terecht kunnen. Veel van de idealen waarvoor HPB en haar theosofische tijdgenoten zich destijds inzetten zijn nu minder relevant geworden, omdat de doelen die zij nastreefden inmiddels geheel of gedeeltelijk zijn verwezenlijkt. De eerste zorg van de Theosofische Vereniging in Nederland is op dit moment, een uitwisselingsplatform te zijn voor iedereen die werkelijk spirituele of mystieke belangstelling, motivatie of ervaring heeft.

De drie doeleinden: de *de facto* situatie?

Ten slotte

HPB wilde met haar boeken, haar optredens en met de oprichting van de Theosophical Society de allesomvattende samenhang achter de ontwikkeling in het universum onder de aandacht brengen, het grotere doel achter de ontwikkeling van de mens, en het grote doel achter het handelen van de individuele mens. Dit was een bijzonder ambitieuze opgave, maar ze deed een oprechte poging haar perspectief te delen met haar publiek. Dit universele perspectief had ze stapsgewijs opgebouwd gedurende haar vele reizen, in haar ontmoetingen met geestelijke leraren, in haar contact met allerlei esoterische gemeenschappen en bewegingen, en door haar studie van filosofie, religie en wetenschap. In haar zoektocht werd ze geleid en gesteund door enkele van de zogenoemde Mahātma's. Zelf had ze het idee dat ze haar ambitie niet zo goed heeft kunnen verwezenlijken als ze had gewild, maar haar ambitie is een weerspiegeling van de essentie van theosofie, en met deze essentie kunnen wij in onze tijd verderwerken.

De kennis die door mystici door de eeuwen heen voor ons als zoekers is nagelaten en de informatie die daaraan vanuit de moderne theosofische beweging is toegevoegd kan ons daarbij helpen. Deze kennis kunnen we als geheel noemen een weergave van de theosofia, of de eeuwige wijsheidstraditie. Als basis waarop we altijd kunnen terugvallen kan deze kennis ons helpen bij ons dynamische proces van zelf-transformatie. We kunnen onze ervaringen spiegelen aan deze kennis, waardoor we worden geïnspireerd, of waaraan we bijvoorbeeld onze vorderingen kunnen toetsen. De innerlijke leiding is hierbij gezeteld in het hart. De resultante van dit proces is dat we in de wereld, ook buiten het verband van de TS, een 'Lucifer', een lichtdrager, kunnen zijn.

